

Af Egon Hansen

Udvikling på Herning Centralbibliotek

Af alle tider er fremtiden den mest fascinerende. Der er frit slag for at præge den, og det giver en utrolig tilfredsstillelse at tage del i den proces.

Fortiden

Allerede i 60'erne og 70'erne var der bl.a. i England en stærk tradition for decentral udvikling på bibliotekerne, ofte med særlige udviklingsafdelinger. Det gav mulighed for at opnå gode resultater på grundlag af den kompetence, der blev opbygget på det enkelte bibliotek. Svagheden ved denne decentrale udvikling var, at det var svært at udnytte erfaringerne på landsplan på grund af systemernes forskellighed. I Danmark har der gennem mange år været tradition for at der fra centralt hold blev opbygget systemer, som alle biblioteker anvendte. Det gav rationaliserings-gevinster og muliggjorde et smidigt lånesamarbejde.

Det var derfor ikke unaturligt at det var Kommunedata og Bibliotekscentralen som stod i spidsen for edb-udviklingen på bibliotekerne. Som bekendt

kuldsejlede FAUST, nok mest på grund af en for ambitiøs målsætning, manglende kompetence bl.a. på grund af ringe samspil med bibliotekerne samt anvendelse af for store økonomiske ressourcer. Af den sunkne skude opstod Biblioteksdata med de samme aktører plus KL og Bibliotekstilsynet. De to sidste skulle tage sig af BASIS og ALBAs videre skæbne. Der blev indgået aftaler, som skulle vise sig at blive til snærende bånd. Dette forhold sammen med en videreførelse af ligene i FAUST lasten fik Biblioteksdata til at komme ind i et teknologisk og økonomisk dødvande.

Den decentrale optakts tid

Samarbejdet mellem Henning Gimbel, centralbibliotekets medarbejdere og mig om systemudvikling startede i forsommeren 1984 på et møde i landsbyen Lyne sydligst i Ringkøbing amt. Hverken Henning eller jeg var til stede på mødet, men det skulle vise sig at ændre samarbejdsformen mellem os radikalt fra modspil til medspil.

Formålet med mødet i Lyne var et ønske fra Planstyrelsen om at introducere forsøg med informationsteknologi i en række kommuner, og blandt dem Struer, Lemvig og Egvad. Arne Gaardmand og Benedicte Weber fra Styrelsen formåede at sætte en bevægelse i gang, som også kom til at omfatte deltagelse af bibliotekslederne i de tre kommuner. Det stod os hurtigt klart at hvis bibliotekerne skulle være med i udviklingen, så måtte vi markere os kraftigt med nogle bud på opgaver, som bibliotekerne kunne løse. Vi fandt det naturligt og nødvendigt at bede Herning Centralbibliotek om at gå ind i en forsøgsrække sammen med os, og vi fik et klart ja. Det blev indledningen til HELOS Biblioteksudviklingsforsøgene.

HELOS tiden

En forundersøgelse med uvurderlig hjælp af Hanne Kværndrup og Malthé Jacobsen fra MENTOR Informatik fik sat bibliotekerne og deres medarbejdere på sporet af målene for HELOS. Et tilbageblik på forsøgene viser, at der er få konkrete, målelige resultater. Kritikere ville hævde at det i betragtning af den massive indsats og de anvendte økonomiske midler var et magert resultat. De har misforstået formålet med HELOS, som klart fremgik af forundersøgelsens afsluttende konklusion:

»Projektet har til formål gennem forsøg at opbygge viden og erfaring om bibliotekernes rolle i fremtidens informationsformidling. Forsøgene skal vise, hvordan bibliotekerne kan løse deres opgaver under nye vilkår, hvordan samarbejdet skal organiseres i forhold til brugerne, erhvervsorganisationer, uddannelsesinstitutioner, foreninger, konsulenttjenester m.v.

Resultatet skal dels være en kompetenceopbygning på bibliotekerne, dels et solidt grundlag for de politiske instanser, der skal træffe beslutning om bibliotekernes fremtidige opgaver og vilkår - herunder økonomiske vilkår.«

Og der blev opbygget kompetence, viden og erfaring i HELOS bibliotekerne på et tidspunkt hvor

den centrale systemudvikling i Biblioteksdata jo var kommet ind i det omtalte teknologisk og økonomisk dødvande. Blandt andet gav arbejdet med opbygning af databaser til mange formål medarbejderne et solidt kendskab til systemernes muligheder og mangler.

Gennem hele forløbet med HELOS, der var præget både af fremskridt og tilbageslag, viste Henning en sjælden evne til at fastholde os andre på målene. En vigtig side af Hennings generelle evner var gennem utallige møder med politikerne at skabe respekt om bibliotekernes rolle i den informations-teknologiske udvikling og at medvirke til at skabe det nødvendige økonomiske grundlag for forsøgene.

Systemudviklingstiden

Kort efter min ansættelse som udviklingschef på Herning Centralbibliotek i 1988 viste Henning et eksempel på sin forbløffende evne til analyse og dristighed. Han spurgte mig om jeg mente at biblioteket kunne udvikle et fuldt integreret bibliotekssystem sammen med Dansk Data Elektronik. Det var unægtelig en kæmpeopgave, men på baggrund af mine tidligere erfaringer med udvikling i forhold til Kommunedata og erfaringerne fra HELOS mente jeg at vi godt kunne magte opgaven.

Lige fra starten fik denne udviklingsopgave et totalt andet grundlag end Kommunedatas systemudvikling. Jeg tror at alle vi, der deltog i Kommunedatas brugerforum, var frustrerede over at vi aldrig fik indflydelse på og kontakt med udviklerne. I modsætning til dette var samarbejdet med DDE lige fra aftalens indgåelse til det fortsatte udviklingsarbejde præget af en tæt og intens dialog mellem os med de biblioteksfaglige krav og udviklerne. Dialogen mellem udviklerne og os resulterede oftest i at vore krav og udviklernes viden om de edb-mæssige muligheder gik op i en højere enhed.

For mig har det været en utrolig hjælp at jeg kunne trække på et stort antal kompetente medarbejdere både når kravene skulle formuleres og når resulta-

terne skulle efterprøves. Jeg er mig bevidst at jeg har trukket hårde vekslers på medarbejderne. Til gengæld kunne vi sammen glæde os over de gode resultater af anstrengelserne. Men tit måtte vi også trøste hinanden, når en udvikling ikke levede op til forventningerne og vi skulle gennem et sejt træk sammen med udviklerne hos DDE for at få det rigtige resultat.

Udviklingen af de mange enkeltdele af det integrerede bibliotekssystem fulgte samme mønster. Opgaven blev defineret og afgrænset. Udviklingsafdelingen udvalgte i samarbejde med afdelingslederne en ad hoc gruppe til løsning af den konkrete opgave. Medarbejderne blev valgt med særligt henblik på deres specialviden på området. Udviklingsafdelingen udarbejdede på grundlag af medarbejderens viden et oplæg til udviklerne hos DDE. Oplægget måtte ofte gennem mange justeringer. Når udviklerne derefter kom med deres bud på en løsning gik gruppen i gang med rettelser og ændringsforslag. Efter et forløb nåede opgaven frem til en release. Derefter fik alle brugere adgang til at fremkomme med nye rettelser og ændringsforslag, der kunne indgå i næste release.

Næsten fra starten deltog Roskilde Universitetsbibliotek og Handelshøjskolen i Københavns bibliotek fra brugerside i udviklingsarbejdet med bibliotekssystemet. Det fik den positive virkning at systemet blev beriget med de særlige forskningsbiblioteksfacetter, men det betød også at udviklingen blev mere kompliceret. Den første store opgave var at udnytte alle DanMarc formatets finesser til katalogsøgning. Her stødte vi på en af de allerstørste forhindringer: alfabetsættet. Det satte os for alvor i gang med gennemgribende at fastholde brug af åbne internationale standarder, hvor de overhovedet kunne optræde i systemet. Det kan være svært at insistere på standarder og ikke nøjes med de facto standarder, men anvende de jure standarder, hvor de eksisterer eller er under udvikling. Men det er et arbejde som lønner sig i sidste ende.

At stille krav til og at udvikle de administrative dele af systemet blev den anden store opgave. Da alle

opgaver skulle integreres i hinanden blev det efterhånden en særdeles kompliceret affære. Det hele blev ikke mindre kompliceret af, at der hurtigt kom mange flere brugere til med et meget stort antal ønsker. Det er en uhyre svær proces både at tilgodese mange ønsker og at bevare et enkelt og overskueligt system. I den proces skal man have mod til at fravælge ønsker som udelukkende bunder i tidligere manuelle rutiner, som nu afløses af nye og bedre edb løsninger. I mit senere arbejde som konsulent for en række biblioteker slår det mig hvor mange medarbejdere på bibliotekerne, der stadig er bundet af tidligere manuelle rutiner. Det betyder at de har svært ved at udnytte de mange faciliteter de nye værktøjer giver. Specielt er det vigtigt at gøre sig klart at hvor de rationelle fordele tidligere bestod i opdeling af arbejdet hos flere specialister i et samleband, så er det nu edb systemet som er samlebandet, hvor alle specialer findes i systemet og kan benyttes af mange.

Arbejdspladstiden

Edb som værktøj kræver udstyr. Det er karakteristisk at leverandører af hardware har meget begrænsede forestillinger om de sammenhænge udstyr indgår i. På biblioteksområdet er det specielt skranker og faciliteter for publikumssøgning som kræver særlige overvejelser.

Sideløbende med udviklingen af udlånssystemet var det derfor naturligt at gå ind i en grundig analyse af de mange funktioner i forbindelse med udlån, aflevering, fornyelse, indmeldelse m.m. I betragtning af de store mængder af materialer der hver dag passerer et skrankeområde, så må korrekt ergonomi være afgørende.

Det første problem var anbringelse af skærme, tastaturer, scannere, bonprintere m.m. Det måtte være indlysende at søge at nedfælde udstyret i bordpladen for at skaffe plads til materialeflowet. Det måtte indebære at specielt skærmen måtte have små dimensioner. Efter nogen tids søgen fandt vi frem til CODECO, som var specialist i anvendelse af flade skærme. Det blev indledningen til et nært

samarbejde om mange former for udstyr specielt egnet til biblioteker.

Det andet problem var skrankemøblet. Et samarbejde med en ergonom satte os på sporet af nogle basale krav. Om muligt skulle bordfladen være skrå for at få en minimal belastning af hænder, arme og skuldre. Der måtte ikke være over 50 cm borddybde. Det var også vigtigt at gulvet skulle være fjedrende.

Alle disse parametre søgte vi at indarbejde i det første skrankemøbel, men det er først på det allerseneste at CODECO har kunnet præsentere et møbel og et udstyr, som optimalt modsvarer de krav der må stilles. Det viser hvor kompliceret opgaven er. Selvbetjeningsstationer har været under udvikling længe, og i Herning er procentdelen af selvbetjening af en pæn størrelse. Udviklingen af stationerne har nu nået et optimalt niveau.

Sideløbende med udviklingen af skrankemøbler skete der en udvikling af arbejdspladser til publikumssøgning, tekniske afdelinger og for bibliotekarer i publikumsarealer. For publikums-søgning drejede det sig specielt om at udvikle tastaturer med det dobbelte formål at udelukke taster, der kunne anvendes til at gå ind i andre dele af systemet, samt at fremme enkelheden og overskueligheden. Til de kendte systemer har vi sammen med CODECO udviklet det optimale tastatur. Snart vil der også være udviklet tastaturer beregnet til grafiske flader og client/server systemer.

I en udvikling skal der også være plads til tilsyneladende fiaskoer. Et godt eksempel er udviklingen af TWIN SCREEN arbejdspladsen for bibliotekarer for publikumsbetjening sammen med CODECO. Arbejdspladsen er forsynet med to skærme, den ene vendt mod bibliotekaren, den anden mod den betjente bruger. Stationen har to forbindelser til systemet, og der kan således samtidig arbejdes med to forskellige søgninger af informationer. Brugeren kan f.ex. bladere videre i informationer på den ene skærm, mens bibliotekaren søger yderligere informationer på den anden skærm. Bibliotekaren kan

klippe i informationerne og kun præsentere relevante oplysninger på brugerens skærm. Der kan foretages selektiv udprintning m.m. Selv om grundideen i TWIN SCREEN er rigtig, så viste det sig i praksis, at bibliotekarerne fandt udnyttelsen af de mange faciliteter for kompliceret og ikke opnåede den fornødne rutine. Når TWIN SCREEN blev karakteriseret som en tilsyneladende fiasko, så skyldes det at med den voldsomt stigende præsentation af informationer fra mange kilder for publikum på skærmen, synes TWIN SCREEN systemet at blive et indlysende og uomgængeligt værktøj om få år.

På hele dette område er der for flertallet af biblioteker stadig lang vej igen. Det er frustrerende at være vidne til nye produkter fra leverandører af skrankemøbler m.m., som lader hånt om selv de mest simple krav, der kan stilles. Og det er endnu mere frustrerende at ledelse og medarbejdere på mange biblioteker ikke ofrer korrekt indretning af arbejdspladser ret mange tanker eller lader sig binde af traditionelle forestillinger.

Nettiden

På baggrund af HELOS erfaringerne opstod der et naturligt ønske om at knytte alle folkebiblioteker i Ringkøbing amt sammen i et net for fælles udnyttelse af materialebestanden i amtet.

Den tekniske side af sagen synes på dette tidspunkt kun at have én løsning: faste, direkte forbindelser. Der blev sammen med Jysk Telefon arbejdet på en sådan løsning. Den havde bare den ene skavank at den var alt for dyr til de mængder data, der skulle overføres mellem bibliotekerne. Det var derfor naturligt at se på de netop lancerede ISDN forbindelser. De havde den indlysende fordel at de var en del af det offentlige net og at der kun skulle betales for trafikken på nettet. Arkitekturen blev så fastlagt på grundlag af ISDN. Selv om teknikken i princippet var klar, så forestod der lange overvejelser om den protokol der skulle anvendes mellem bibliotekerne. Det var også vanskeligt at finde de rigtige netkort til de forskellige typer udstyr. Hele tiden

var det en forudsætning at udviklingen skulle svare til den tilsvarende udvikling af nettet i DANBIB, således at de to net kunne kommunikere med hinanden. Det skulle senere vise sig at der måtte løses mange problemer før det kørte teknisk som det skulle. Men det kan være at min efterfølger Peter Holm kommer ind på dette forløb.

Den økonomisk-aftalemæssige side blev drøftet mellem bibliotekslederne i amtet, og man nåede frem til en samlet handlingsplan for RINGBIB. Herefter forestod der et langt sejt og udmattende forløb inden målet var nået: at få amtskommunen og samtlige kommuner i amtet til at slutte sig til aftalen.

Her viste Henning igen helt usædvanlige evner til at nå frem mod det fælles mål. Der skulle mange møder og telefonsamtaler til før tingene faldt på plads. Det skal ikke være nogen hemmelighed at et par kommuner stillede så mange forbehold, at Henning til sidst var ved at miste tålmodigheden. Men det er også karakteristisk, at han ikke gav op. Det er umuligt at forestille sig at en tilsvarende aftale som RINGBIB i hvert tilfælde på dette tidspunkt kunne blive indgået i noget andet amt i landet. Aktørerne med Henning i spidsen havde det fornødne mod og den rigtige vilje.

Tiden for den sideløbende udvikling

Det er karakteristisk for Herning Centralbibliotek at der sideløbende med udgangspunkt i udviklingsafdelingen også er taget andre udviklingsinitiativer. Her skal blot peges på Erhvervsservice og Interaktivt video. På disse to områder har Herning Centralbibliotek opnået en kompetence, som andre biblioteker stadigvæk kan øse af, når de skal optage disse aktiviteter.

Tiden der fulgte

Min efterfølger Peter Holm vil selvsagt komme ind på det fortsatte udviklingsarbejde på Herning Centralbibliotek. Men karakteristisk var det at der opstod udviklingsmiljøer i andre biblioteker.

Blandt de mest talentfulde var Silkeborg Bibliotek, som bl.a. med den grafiske flade til publikumssøgning, Basillen, gav et fint bidrag til udviklingen af DDE systemet.

I nogen grad er udviklingen igen tilbage på det centrale hold. Med skabelsen af Biblioteksdatas afløser DANBIB og Dansk Biblioteks Centers gode evne til at lancere nye, relevante produkter er der opstået en kraftig forbedring af den samlede situation. Det er sket netop fordi man har koncentreret sig om fælles tjenester og ikke har forkludret opgaven med udviklingen af lokale systemer. Det er overladt til andre aktører. I skrivende stund tyder alt på at Kommunedata endeligt har erkendt, at den decentrale udvikling af systemer er kommet for at blive.

Fremtiden

Biblioteksledernes flotte IT manifest bør helt sikkert resultere i en bred opbygning af kompetence til at præsentere informationer på IT medier for brugerne. På en måde er det hele mere enkelt. Det trykte medie vil fortsat have en stærk rolle. IT medierne vil blive koncentreret i et multimedie, hvor der er flydende overgang mellem netinformationer og informationer baseret på interaktive hcd'ere, som vil afløse kassettebånd, videobånd og cd'ere.

På det biblioteksadministrative område vil chipteknologi afløse brugen af stregkoder i løbet af få år. Chips er stregkoder langt overlegne, fordi de kan rumme langt flere data. Databehandlingen vil kunne ske næste uafhængigt af forbindelse til systemet. Materialepleje, tyverisikring og selvbetjening vil få helt andre muligheder.

Hennings tid

Her på falderebet for Hennings tid på Herning Centralbibliotek er det karakteristisk at der er planlagt nye udviklingsaktiviteter. Et eksempel på dette er at jeg gennem længere tid har arbejdet med at etablere en introduktion af chipteknologi på biblio-

tekerne. Henning hørte om mit arbejde. Sammen med CODECO, en østrigsk leverandør og et par europæiske biblioteker fik vi med hjælp af Fischer & Lorenz gennemarbejdet et forslag til et EU projekt. Afgørelsen om projektets skæbne har trukket ud, så det bliver ikke i Hennings tid projektet får sin start - med eller uden EU støtte. Jeg havde ellers set frem til et fortsat samarbejde med Henning om udvikling.

Udvikling er en slidsom affære, og man skal være i besiddelse af udholdenhed for at opnå resultater. Det hører til blandt Hennings fortjenester at han kun sjældent blev utålmodig i hele processen - i hvert tilfælde viste han det ikke. Han viste både mig og de øvrige medarbejdere den store tillid, at vi selvstændigt kunne anvende den tid, der skulle til. Der blev heller ikke brugt unødigt tid på de beslutninger, der skulle tages i forløbet.

Det er i øvrigt karakteristisk at Henning meget sent selv beskæftigede sig med edb som værktøj - og da kun i meget beskedent omfang. I hele processen forblev han den engagerede generalist, der fastholdt os på målene og overlod det til os at udmønte dem i praktisk anvendeligt værktøj. Men det var Henning alene som skaffede midlerne og fik de rigtige personer og institutioner til at træffe de beslutninger, som var nødvendige for at gøre udviklingen mulig. Det må være på sin plads at nævne Bibliotekstilsynets, senere Statens Bibliotekstjenestes, og her en enkelt person, Morten Heins, vågne øje for at fremme udviklingen på centralbiblioteket.

Den rigtige person på det rigtige tidspunkt - Hennings tid.